

الله الرحمن الرحيم

شرح قانون اساسی
فصل سوم - حقوق ملت - جلد دوم
(اصول ۳۲ و ۴۱ و ۴۲)

نویسندگان:

دکتر فهیم مصطفی زاده

دکتر محمد امین ابریشمی راد

پژوهشگر پژوهشکده شورای نگهبان و عضو هیئت علمی دانشگاه سمنان

زیر نظر دکتر عباسعلی کدخدایی

استاد دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران

سرشناسه: کدخدایی، عباسعلی، ۱۳۴۰-

عنوان قراردادی: Abbas-ali, Kadkhodaei

شرح قانون اساسی: فصل سوم - حقوق ملت/ نویسندگان عباسعلی کدخدایی، محمدامین ابریشمی راد،

عنوان و نام پدیدآور: علی فتاحی زفرقندی،

-تهران: شورای نگهبان، پژوهشکده شورای نگهبان، ۱۳۹۹-

مشخصات نشر: ج: ۲۷/۵، ۱۴/۵، ۲۷/۵ س.م.

فروست: طرح‌های پژوهشی، شرح قانون اساسی؛ ۸.

شابک: ۲۷۰۰۰۰ ریال: ج: ۱-۵-۸۳۷۸-۶-۱۹۷۸؛ ج: ۲-۷-۹-۸۳۷۸-۶-۲۹۷۸

وضعیت فهرست نویسی: فایا

یادداشت: پشت جلد به انگلیسی: Abbas Ali Kadkhodaei, Muhammad amin Abrishami Rad, Ali Fattahi Zafarghandi.

The constitution explained ...

یادداشت: نویسندگان جلد دوم فهیم مصطفی زاده، محمدامین ابریشمی راد.

یادداشت: ج: ۲ (چاپ اول: ۱۴۰۲) (فبیا).

یادداشت: کتابنامه.

مندرجات: ج: ۱، اصول ۲۴ و ۲۶-ج: ۲، اصول ۳۲ و ۴۱ و ۴۲

موضوع: ایران. قانون اساسی (جمهوری اسلامی). اصل ۲۴ و ۲۶ -- تفسیر و استنباط

شناسه افزوده: ابریشمی راد، محمدامین، ۱۳۶۷-

شناسه افزوده: فتاحی زفرقندی، علی، ۱۳۶۹-

شناسه افزوده: شورای نگهبان، پژوهشکده شورای نگهبان

رده بندی کنگره: KM4H۲۷۰

رده بندی دیویی: ۳۴۲/۵۵۰۲۳

شماره کتابشناسی ملی: ۶۱۷۳۹۵۹

اطلاعات رکورد کتابشناسی: فایا

شرح قانون اساسی

فصل سوم - حقوق ملت - جلد دوم (اصول ۳۲ و ۴۱ و ۴۲)

نویسندگان: دکتر فهیم مصطفی زاده،
دکتر محمدامین ابریشمی راد پژوهشگر پژوهشکده شورای نگهبان و
عضو هیئت علمی دانشگاه سمنان

زیر نظر دکتر عباسعلی کدخدایی

استاد دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران

ناشر: انتشارات پژوهشکده شورای نگهبان

نوبت چاپ: پائیز ۱۴۰۲

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۸۳۷۸-۹-۷

تهران، خیابان شهید بهشتی علیه السلام، خیابان شهید سرافراز، کوچه پنجم پلاک ۱۱
کد پستی: ۱۵۹۷۸۵۶۱۱۳ تلفن: ۰۲۱-۸۸۵۳۳۴۳۹ نمابر: ۰۲۱-۶۴۰۱۴۸۱۷

(این کتاب با کاغذ حمایتی منتشر شده است)

nashr-rc.ir

ccri.ac.ir

فهرست اجمالی

- پیشگفتار..... ۹
- مقدمه..... ۱۱
- شرح اصل سی و دوم قانون اساسی (دکتر فهیم مصطفی زاده)..... ۱۵
- شرح اصل چهل و یکم قانون اساسی (دکتر محمد امین ابریشمی راد)..... ۷۱
- شرح اصل چهل و دوم قانون اساسی (دکتر محمد امین ابریشمی راد)..... ۱۶۳

فهرست تفصیلی

- شرح اصل سی و دوم قانون اساسی..... ۱۵
- چکیده..... ۱۷
- مقدمه..... ۱۹
۱. پیشینه و سیر تدوین اصل ۳۲ قانون اساسی..... ۲۲
- ۱-۱. پیشینه اصل ۳۲ قبل از انقلاب اسلامی..... ۲۲
- ۱-۲. جایگاه مفاد و مفاهیم اصل ۳۲ قانون اساسی در اسناد بین المللی..... ۲۶
- ۱-۳. سیر تدوین اصل، بعد از انقلاب اسلامی..... ۳۱
۲. مبنا و چرایی تدوین اصل ۳۲ قانون اساسی (اصل منع دستگیری)..... ۳۳
- ۲-۱. چرایی اساسی سازی حق بر مصونیت از سلب آزادی و بازداشت غیرقانونی..... ۳۴

۲-۲. مبانی شرعی اصل منع دستگیری	۳۶
۲-۲-۱. اصل ایاحه	۳۶
۲-۲-۲. اصل عدم ولایت	۳۷
۲-۲-۳. اصل عدم حبس و بازداشت در اسلام	۳۸
۲-۳. مبانی حقوقی منع دستگیری	۳۸
۲-۳-۱. تضمین امنیت و مصونیت فردی	۳۸
۲-۳-۲. ایجاد امنیت قضایی عادلانه	۴۰
۲-۳-۳. اصل برائت	۴۲
۳. تحلیل موضوع اصل	۴۴
۳-۱. منع دستگیری غیرقانونی و لزوم رعایت ترتیبات قانونی در دستگیری	۴۴
۳-۲. ضرورت تفهیم اتهام به صورت کتبی و اعلام دلایل اتهام	۴۸
۳-۳. محدود بودن بازداشت موقت بدون حکم قانونی با سقف زمانی بیست و چهار ساعت و رسیدگی به پرونده متهم در اسرع وقت	۵۱
۳-۴. ضرورت جرم‌انگاری تخلف از احکام مذکور و مجازات متخلفین	۵۵
۳-۵. ضرورت پیش‌بینی جبران خسارت در صورت بازداشت غیرقانونی	۵۸
۴. رویکرد شورای نگهبان به اصل ۳۲ در بررسی مصوبات مجلس شورای اسلامی	۵۹
جمع‌بندی	۶۴
منابع و مأخذ	۶۷
شرح اصل چهل و یکم قانون اساسی	۷۱
چکیده	۷۳
مقدمه	۷۵
۱. کلیات	۷۹
۱-۱. پیشینه تابعیت در ایران	۸۰
۱-۲. نحوه پرداختن به موضوع تابعیت در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران	۸۲
۱-۳. ضرورت اساسی‌سازی اصل ۴۱ قانون اساسی	۸۴
۱-۴. نحوه شناسایی موضوع تابعیت در قوانین اساسی کشورها	۸۶
۲. واژگان و اصطلاحات کلیدی اصل ۴۱ قانون اساسی	۹۱
۲-۱. تابعیت	۹۱
۲-۱-۱. ارتباط اصطلاح «تابعیت» با اصطلاحات «ملت» و «ملیت»	۹۷

۹۹.....	۲-۱-۲. ارتباط اصطلاح «تابعیت» با اصطلاح «امت».....
۱۰۲.....	۲-۱-۳. ارتباط اصطلاح «تابعیت» با اصطلاح «شهروندی».....
۱۰۶.....	۲-۲. حق مسلم.....
۱۱۳.....	۲-۳. ایرانی.....
۱۱۵.....	۲-۳-۱. ملاک‌های شناسایی «ایرانی» در قانون مدنی.....
۱۲۵.....	۲-۳-۲. ملاک‌های شناسایی «ایرانی» در سایر قوانین.....
۱۳۰.....	۲-۴. دولت.....
۱۳۳.....	۲-۵. سلب تابعیت.....
۱۳۷.....	۲. استثنائات ممنوعیت سلب تابعیت در اصل ۴۱ قانون اساسی.....
۱۳۹.....	۳-۱. درخواست شخص.....
۱۴۵.....	۳-۲. شخص به تابعیت کشور دیگری درآید.....
۱۵۳.....	جمع‌بندی.....
۱۵۶.....	منابع و مأخذ.....
۱۵۶.....	فارسی.....
۱۶۰.....	منابع انگلیسی.....
۱۶۳.....	شرح اصل چهل و دوم قانون اساسی.....
۱۶۵.....	چکیده.....
۱۶۷.....	مقدمه.....
۱۶۹.....	۱. چهارچوب نظری موضوع اصل ۴۲ قانون اساسی.....
۱۷۵.....	۲. اصطلاحات کلیدی اصل ۴۲ قانون اساسی.....
۱۷۵.....	۲-۱. اتباع خارجه.....
۱۸۱.....	۲-۲. در حدود قوانین.....
۱۸۳.....	۲-۲-۱. نظام کسب تابعیت معمول.....
۱۸۵.....	۲-۲-۲. نظام کسب تابعیت تسهیل شده.....
۱۹۰.....	۳. ضرورت اساسی سازی اصل ۴۲ قانون اساسی.....
۱۹۳.....	۴. آثار حقوقی ناشی از کسب تابعیت ایرانی.....
۲۰۱.....	۵. سلب تابعیت از تابعان اکتسابی.....
۲۰۴.....	جمع‌بندی.....
۲۰۸.....	منابع و مأخذ.....

پیشگفتار

اهمیت و جایگاه شورای نگهبان بر کسی پوشیده نیست و بیان تأکیدات مصرح در قانون اساسی، بیانات امام خمینی؛ و مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) در خصوص اهمیت و جایگاه این نهاد در این مجال اندک نمی‌گنجد.

«پژوهشکدهٔ شورای نگهبان» به‌عنوان بازوی مشورتی حقوقی شورای نگهبان، علاوه بر ارائهٔ نظرات مشورتی به شورای نگهبان در خصوص انطباق مصوبات مجلس شورای اسلامی و اساسنامه‌های مصوب دولت با قانون اساسی، به مطالعات نظری، راهبردی و کاربردی در خصوص موضوعات مختلف حقوق اساسی می‌پردازد. پژوهشکده در این مسیر با استفاده از نیروهای جوان و مستعد دانشگاهی و حوزوی، موضوعات مختلف مورد نیاز

جامعه علمی و مرتبط با صلاحیت‌های شورای نگهبان و همچنین نیازهای پژوهشی شورای نگهبان را شناسایی کرده و به ترتیب اولویت در دستور کار قرار داده که ثمرات آن در قالب مقالات علمی، پژوهشی، گزارش‌های پژوهشی، گزارش‌های کارشناسی و کتاب‌های مختلف به جامعه علمی و شورای نگهبان تقدیم شده است.

کتاب حاضر نیز یکی از ثمرات فعالیت‌های علمی پژوهشکده شورای نگهبان است که اکنون در منظر جامعه علمی قرار می‌گیرد. شایسته است که در اینجا از زحمات استاد گران‌قدر آقای دکتر عباسعلی کدخدایی و تمامی پژوهشگرانی که تألیف مقالات این مجموعه را بر عهده داشتند، صمیمانه تشکر کرده و از خداوند مٔان برای آنها توفیق روزافزون طلب کنیم. به یقین اگر همکاری نامبردگان و همچنین کوشش عوامل اجرایی از جمله مسئول انتشارات، ویراستار، صفحه‌آرا و همه عزیزانی که در آماده‌سازی این کتاب سهم داشتند نبود، امروز شاهد به‌ثمرنشستن این تلاش علمی نبودیم.

درانتها با عنایت به مصون‌نبودن محصولات بشری از جمله این تلاش علمی از خطا و اشکال، از همه صاحب‌نظران و اندیشمندان تقاضا می‌کنیم از ارائه نظرات صائب خویش در راستای ارتقای کیفیت این اثر و سایر فعالیت‌های پژوهشکده دریغ نورزند.

و من الله التوفیق و علیه التکلان

پژوهشکده شورای نگهبان

پاییز ۱۴۰۲

مجنون عشق را دگر امروز حالت است
 که اسلام دین لیلی و دیگر ضلالت است
 مطرب همین طریق غزل گو نگاه دار
 کاین ره که برگرفت به جایی دلالت است
 جز یاد دوست هر چه کنی عمر ضایع است
 جز سر عشق هر چه بگویی بطالت است
 ما را دگر معامله با هیچ کس نماند
 بیعی که بی حضور تو کردم اقلت است
 سعدی بشوی لوح دل از نقش غیر او
 علمی که ره به حق ننماید جهالت است
 سعدی

مقدمه

امروزه وجود قانون اساسی یکی از ملزومات حکومت محسوب می‌شود. قانون اساسی هر کشور بیانگر آمال و اهداف ملت، چهارچوب‌ها و ضوابط کلی مدنظر و ساختارهای اساسی حکومت آن کشور است. در ایران نیز اولین قانون اساسی پس از نهضت مشروطه به تصویب رسید و بعد از مدت کوتاهی متمم قانون اساسی نیز تهیه شد که این دو، تا پیروزی انقلاب اسلامی معتبر بودند. حضرت امام خمینی، رهبر انقلاب اسلامی، از پیش از پیروزی انقلاب به فکر تهیه قانون اساسی بودند و فرمان تهیه پیش‌نویس قانون اساسی را به برخی از صاحب‌نظران دادند. این پیش‌نویس پس از فراز و فرودها و با تغییراتی، به مجلسی مرکب از منتخبان مردم با نام «مجلس بررسی نهایی قانون اساسی» ارائه و با اصلاحات و الحاقات و تغییرات متعددی تصویب شد و به‌عنوان

«قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران» به تصویب مردم و تأیید امام خمینی رسید. اولین قانون اساسی پس از انقلاب اسلامی با گذشت ده سال از اجرا، بنا به دستور امام خمینی بازنگری شد و با رأی مثبت مردم و تأیید رهبر معظم انقلاب، تاکنون مجراست.

به تصریح نخستین عبارت مقدمه قانون اساسی، «قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران مبین نهادهای فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی جامعه ایران براساس اصول و ضوابط اسلامی است که انعکاس خواست قلبی امت اسلامی می‌باشد». در اصول متعدد قانون اساسی نیز تأثیر اصول و موازین اسلامی کاملاً آشکار است. البته این بدان معنا نیست که در تدوین این قانون، از تجربیات بشری بهره‌ای برده نشده، بلکه بنا بر استفاده از آورده‌های نقلی و عقلی در کنار هم و مزج آنها بوده است. از این رو در تبیین این قانون ضروری است به مبانی عقلی و نقلی اصول قانون اساسی نیز توجه کرد، امری که در تبیین اصول قانون اساسی کمتر مدنظر قرار می‌گیرد. بی‌توجهی به مبانی انقلاب اسلامی در تبیین و تشریح اصول قانون اساسی برآمده از دل انقلاب، موجب تفاسیری مغایر با متن و روح آن می‌شود.

باتوجه به گذشت قریب به چهاردهه از اجرای قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران و ایجاد رویه‌هایی در این خصوص از سوی مجریان از جمله قوای سه‌گانه، شورای نگهبان، مجمع تشخیص مصلحت نظام و ...، توجه به این رویه‌ها و تحلیل آنها می‌تواند در تبیین اصول قانون اساسی و تفسیر این قانون مؤثر باشد. همچنین باتوجه به جایگاه شورای نگهبان در تفسیر قانون اساسی و نیز نظارت بر مصوبات مجلس از جهت عدم مغایرت با موازین شرع و قانون اساسی، نظرات این شورا در این میان از جایگاه والایی برخوردار است. به علاوه، توجه به سابقه تصویب اصول قانون اساسی و پیشینه آن موضوع در دوران پیش از انقلاب نیز می‌تواند در فهم مراد مقنن اساسی و چرایی ورود آن

موضوع به قانون اساسی راهگشا باشد. در کنار ابعاد مذکور، توجه به مطالعات تطبیقی نیز همواره در شناخت نقاط قوت و ضعف قوانین نقش آفرین بوده است و در مطالعات حقوق اساسی نیز از این نقش کاسته نمی‌شود.

هرچند تاکنون کتب و مقالات متعددی در خصوص قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران نگاشته شده که در جای خود نیز شایسته تقدیر و قابل استفاده است، ولی جای خالی شرحی جامع و همه‌جانبه در خصوص هریک از اصول قانون اساسی که ابعاد فوق را در نظر داشته باشد، به شدت احساس می‌شد. نزدیک به ده سال قبل تصمیم گرفته شد تا شرحی هرچند مختصر بر اصول قانون اساسی تهیه و به علاقه‌مندان مباحث حقوق اساسی تقدیم گردد. از این رو جمعی از پژوهشگران حوزه حقوق عمومی، زیر نظر اینجانب گرد هم آمده و با هدف نگارش شرحی جامع بر هریک از اصول قانون اساسی شروع به کار کردند.

در این کار، هریک از پژوهشگران، نگارش شرح یک یا چند اصل از اصول قانون اساسی را بسته به مطالعات تخصصی خود بر عهده گرفته و پس از نگارش متن، سایرین به صورت مکتوب در مورد آن اظهار نظر کرده و در نهایت در جلسه‌ای با حضور اینجانب، نظرات پیرامون متن نگاشته شده جمع‌بندی شده، سپس نویسنده با توجه به مباحث مطروحه، متن را اصلاح و نهایی کرده است.

این مجموعه وجوه تمایز متعددی نسبت به کارهایی که تاکنون در این عرصه انجام شده است، دارد که از آن جمله می‌توان به موارد زیر اشاره کرد: توجه به مبانی انقلاب اسلامی و موازین اسلامی در تبیین اصول قانون اساسی؛ نگاه به سابقه موضوعات مطرح در هر اصل قانون اساسی در قانون اساسی مشروطه، مشروح مذاکرات قانون اساسی و همچنین قوانین و مقرراتی که در خصوص آن موضوع در نظام حقوقی جمهوری اسلامی ایران به تصویب رسیده

است؛ توجه به نظرات مختلف شورای نگهبان در مورد هر اصل قانون اساسی اعم از نظرات تفسیری و سایر نظرات شورا؛ در نظر داشتن ارتباط اصول مختلف قانون اساسی با یکدیگر؛ توجه به مطالعات تطبیقی و در نهایت و حسب مورد، آسیب‌شناسی نظری و عملی اصل مورد بحث.

باتوجه به اینکه از ابتدای شروع این کار، هریک از پژوهشگران بسته به پیشینه مطالعاتی خویش، شرح یک یا چند اصل از اصول قانون اساسی را بر عهده گرفتند، ترتیب مقالات آماده‌شده با ترتیب اصول قانون اساسی مشابه نیست. از این رو تصمیم بر آن شد که مقالات آماده‌شده، باتوجه به فصول قانون اساسی، در کنار هم قرار گرفته و مجلدات این مجموعه را تشکیل دهد. آنچه در برابر خوانندگان گرامی قرار دارد، دربردارنده سه مقاله در شرح اصل ۳۲ قانون اساسی (آقای فهیم مصطفی‌زاده پژوهشگر پژوهشکده شورای نگهبان)، اصل ۴۱ قانون اساسی (آقای دکتر محمدامین ابریشمی‌راد پژوهشگر پژوهشکده شورای نگهبان و استادیار دانشگاه سمنان) و اصل ۴۲ قانون اساسی (آقای دکتر محمدامین ابریشمی‌راد پژوهشگر پژوهشکده شورای نگهبان و استادیار دانشگاه سمنان) می‌باشد. امیدوارم که مجلدات بعدی این مجموعه نیز به‌زودی برای انتشار آماده شده و به جامعه علمی کشور عرضه شود.

در اینجا از تمام کسانی که در تهیه این مجموعه و پیشبرد آن به هر نحو مؤثر بودند، تشکر کرده و توفیقات روزافزون ایشان را از خداوند متعال خواهانم.

دکتر عباسعلی کدخدایی

استاد دانشگاه تهران